

**Інтерв'ю Петера Слотердайка
з головним редактором німецького
філософського часопису «Philosophie Magazin»
Вольфрамом Айленбергером²¹**

Пане Слотердайк, Ви вели свій щоденник упродовж чотирьох десятиріч. Тепер Ви вирішили його оприлюднити. Чи було це заплановано?

Я ніколи не думав видавати мої нотатки цілком для нащадків. Для цього треба бути, як Русо, переконаним, що власне життя є безцінною коштовністю. Моя позиція щодо автобіографічної проблематики полягає у тому, що при підготовці до публікації треба вилучати з нотаток усе тривіальне, дотичне до приватного життя.

Ви самі назвали ці нотатки «засобом транспортування дрібниць». Мабуть, Ви висловились так, щоб уникнути докору у нарцисизмі?

Мабуть, що так. Але я взагалі не вважаю нарцисизм чимось таким, чого треба соромитись. Це зосередження уваги на самому собі, він просто є способом функціонування модерної суб'єктивності. Ми приречені на співвіднесення себе із самим собою або ж наше виховання змусить на таке. Ми маємо тут справу з еготехніками, які визначають наше життя вже упродовж 200 років.

Назвіть приклади таких еготехнік.

Вже понад сто років ми живемо в оточенні дзеркал, ведемо щоденники, пишемо автобіографії, листи. Все це є еготехнічними медіумами, які стали надзвичайно важливими для модерного життя.

Чи можна вважати ведення щоденника у цьому розумінні різновидом філософського домашнього тренера, на якого можна «покладатися» кожного дня?

Людина, що живе і пише, є передусім рядкоробом (*Zeilenmacher*). Писати рядки — це не те саме, що дихати, але якщо робити це постійно, то писання також стане вегетативним та автоматичним, а перехід до цього, власне кажучи, відбувається дуже добре, якщо скористатись ось цим домашнім тренажером для писання — книжкою для нотаток.

Одним із найзворушливіших, але також і найпросвітленіших аспектів цих нотаток є те, що автор книги «Ти мусиш змінити своє життя» показує себе як людину, що живе не так, як слід, яка постійно каже собі: «Ти повинен розпочати страйк проти себе», «Ти повинен відрізати повідки».

Так, усе слушно. Тут йдеться про мій дуже застарілий конфлікт, який я почав усвідомлювати лише з роками або десятиріччями. Власне кажучи, я сам є невдалою комуналкою, де мешкають представник богемии та атлет, можна сказати і так: я людина, яка вважає, що посідає певне місце у зоні досягнень, але полюбає розслабитись на вакаціях. Здебільшого носій до-

²¹ Das Leben ist ein Zehnkampf. Peter Sloterdijk im Gespräch mit Wolfram Eilenberger // Philosophie. Magazin. — 2912. — № 5. — S. 37–41.

сягнень у мені виконує добровільно свої справи. Але трапляються дні, коли більш явно заявляє про себе інший бік, ця вічно не заспокоєна богемна складова.

Центральним поняттям Вашої філософії, особливо книги «Ти мусиш змінити своє життя», є «вертикальне напруження». Таке напруження із середини людини продукує образ прийдешньої самості — самості вмільця, якої можна досягти, виконуючи вправи. Це перегукується з диктатом Ніцше: «мусиш стати таким, яким ти є».

Людське існування завжди визначається через різновид антропологічного розрізнення. З одного боку, існують люди, яким уже вдалося стати людьми у цьому більш високому сенсі, а з іншого — й такі, що порпаються на рівні попередніх щаблів. Починаючи з першого тисячоліття до нашої ери, антропологічне розрізнення заявляє про себе передусім як розрізнення між святою та профанною людиною. Батьківщиною цього розрізнення є Індія, але почасти воно дається взнаки також і в єврейській культурі; в античності ж — це індоєвропейська ідея мудреця. Вся історія є історією антропологічного розрізнення між людьми, які у своєму специфічному аспекті проснулись більш далеко, порівняно з іншими, не такими розвиненими.

Той, кого заторкує це розрізнення, викликає підозру в елітарності. Але, якщо я правильно Вас зрозумів, Ви радше хочете наголосити, що в принципі цей шлях до змін свого життя у такий спосіб залишається відкритим для кожної людини, якщо вона виконує вправи.

Це проблема, яка зберігається у людській спільноті упродовж двох із половиною тисячоліть. Гаутама Будда досяг тут чогось — це помітили всі люди навколо нього, але він нічого нікому не нав'язував. Він тільки повчав інших і тим самим повідомляв про природний збіг буття та знання, перед цим *quasi* не могли встояти всі ті, хто потрапляв у сферу його вчення. Я не беру на себе сміливість стверджувати, чи відбувалось це так само у Христа та Магомета. Для цього треба мати більше джерел.

Що особливе відрізняє Гаутаму Будду від інших постатей святих, якщо дозволити собі таке порівняння?

Найбільш приваблює те, що Будда не просто встановлює імперативи для поведінки, а завжди пов'язує кожний імператив із різновидом правил для виконання вправ. Християнство також сформувало навколо себе культуру виконання вправ (*Übungskultur*), де антропологічна неймовірність уміння бути християнином набула надзвичайно сильного прояву. Адже тут вийшли на сцену майстри християнства, перед ними згас увесь вокабуляр грецьких атлетів, з якого залишилось тільки два грецькі слова: *melete* та *askesis*. Перші ченці називали себе атлетами Христа. І упродовж цілого тисячоліття, власне до Лютера, християнство було насамперед чернецькою релігією. Інакше кажучи, вимога надлюдини є субстанцією антропології старожитніх високих культур.

А як щодо Модерну?

Модерн руйнує, а не будує проблематику надлюдини. Ми радше намагаємось зробити егалітарне вирівнювання між тими, хто має найвищі досягнення, і тими, хто не досяг нічого. Ми створили багатоманітність життєвих форм, щоб знівелювати це розрізнення. Доба антропологічного розрізнення для нас здебільшого завершена. Ми не визнаємо, що існує субстанційне королівство. Ми не визнаємо, що існує субстанційна мудрість. Ми не визнаємо, що існує субстанційна святість. Ми не визнаємо також, що існує субстанційний геній. Отже, всі чотири форми антропологічного розрізнення, які впродовж двох із половиною або трьох тисячоліть були конститутивними, тепер більш-менш завершені. Через це Макс Шелер назвав наш час добою вирівнювання — тим самим він мав на увазі наближення до кінця старого напруження між духом і життям.

Ви говорили про Будду як про очевидне впливове явище. Але існують такі постаті, як Сократ, які в наслідку залишили негативне відчуття — ресентимент.

Маєте рацію. Щойно була визначена найвища позиція, той, хто вже досяг її, перестає бути свідком цього розрізнення, а також не занадто бажає бути його пропагандистом. Здебільшого він є свідком того, що існують вертикальні напруження. Це висуває на передній план ресентимент, через це ми маємо також ресентиментальну індустрію впродовж усього існування високої культури. Отже, не можна виконувати професійні обов'язки філософа, не тренуючись щоденно у питті келиха отрути.

Ви також є об'єктом таких публічних ресентиментальних реакцій.

Публічна персона завжди мусить займатися тренінгом у розрізненні між самою собою та своїм медіальним образом, цим аватаром, який циркулює ззовні. У моїх опублікованих нотатках із щоденника є кумедний пасаж, де я описую себе як щось на кшталт ляльки вуду, яку добропорядні люди нашпигували голками і застосовують для того, щоб допомогти іншим добрим людям впоратися з їхніми почуттями переваги над іншими. Адже люди полюбляють свої думки і передусім речі, яких вони зрікаються. Мої спостереження дають змогу стверджувати, що людина, якщо вона здійснила колись щось на зразок вибіркового відхилення будь-якої особи, пристрасно прив'язується до такої ситуації, бо вона є частиною її власної особистості, ненависть є чинником формування особистості.

Яку роль відіграє філософія у зв'язку з удосконаленням самого себе — мабуть, вона була впродовж минулих двох тисячоліть первинною тренувальною технікою для людей, які побажали змінити своє життя у цьому вертикальному сенсі?

Це цілком так, щоправда, доти, доки існує філософія. Але не треба забувати, що разом зі смертю Плотіна філософія перестає бути головною частиною західної культури. Починаючи з IV сторіччя і до раннього Ренесансу філософія прислужувалась теології і не мала свого власного існування, точніше, релігія взяла її на службу як групу раціональної підтримки. Це означає, що великий масив вправ філософського *modus vivendi*, як це вперше було помічено у Боеція, зникає на тисячу літ у безодні. Якщо

Ренесанс можна вважати поверненням богів, то також є підстави говорити про повернення філософії.

Сьогодні багато говорять про повернення філософії. Але гадка про це дуже пов'язана з очікуванням, що філософія допоможе змінити життя людей.

Це можна вважати знаком того, що колективний бюджет розумності не можна довго вводити в оману ідеологічними диктатами, які в останні 200 років значною мірою визначали образ філософії. З одного боку, існує страшенне ідеологічне спотворення філософії, яке було дієвим в останні 200 років. Водночас дається взнаки її жахлива академічна деформація. Обидві вони є найлютішими ворогами первісного концепту філософського життя. Академізм та ідеологізм сьогодні дивним чином лікуються через спонтанну кон'юнктуру у пошуках орієнтацій свідомого життя. У таких пошуках неминуче звернення до філософії за її доброю старою адресою. Сподіваємось, що вхідні двері не будуть намальованими на шпалерах.

А хто вийде з цих дверей?

Відповідь дійсно є дуже інформативною: звідти вийдуть люди, які, наприклад, по-новому визнають філософію як мистецтво жити. Першим, хто вийшов із цих дверей, був Фуко. Це насправді великий мислитель. У модусі всього його життя, мислення та інтелектуальної поведінки не можна не помітити філософську рису. Я від самого початку був переконаним, що філософію слід перемістити до прикметника, це означає, що йдеться не про те, щоб зберегти дисципліну, субстанцію, факультет з такою назвою, а радше про *modus operandi* життя, мислення, заняття наукою і політикою, де *modus operandi* всіх цих речей стає філософським. Тільки у цьому сенсі мої записні книжки є філософськими. Але не через те, що я багато говорю про філософію, а оскільки у цьому проявляється габітус життя, яке здійснює саморефлексію.

Ваша терапевтична пропозиція, здається, полягає у посиленні напруження. Звідси Ваші закиди: «Ви недостатньо напружені!». Або: «У вас хибне напруження!». І все це у наш час, коли всі й без того перенапружені.

З цим я хотів би посперечатись. Адже у мене інший опис причин цього становища. За моїм первинним спостереженням, дуже мало людей насправді живе в автентичному вертикальному напруженні. Більшість не тягнеться вгору, а метушиться вниз. Це контропис, тобто моя вихідна позиція. Я добре розумію, що тих, кого поганяють, також можна описати як напружених — звідси їхні мрії про розслаблення та відпочинок. Але ці люди мають іншу проблему, а не ту, на яку я вказую.

Припустімо, що в когось прокинулось відчуття: я живу не тим життям, яким хочу або повинен жити. Де я знайду це інше життя? Адже завжди існує кілька пропозицій, а досвід показує, що люди у переважній більшості десь на ранньому етапі зробили хибний вибір, і одразу ж у своєму перенапруженні побігли у хибному напрямку.

Добре підмічено. Раніше було радше так: закидали приманку у вигляді унікальної особистості. Здебільшого з поля чотирьох вищостей — святих,

королів, героїв та геніїв. Це четвірка людських приманок, які показують іншим людям, що можливе попереду та на висоті. Але якщо хтось хоче убезпечитись перед такою принадою, тоді виникає цілковито новий режим, у своїй більшій частині ідентичний тому, що ми спостерігаємо сьогодні. Тут вертикальне розрізнення репрезентується не через ці чотири позиції вищості, а через установавання рангів, що є сучасним інструментом інтерпретації вертикального розрізнення. Але за всім цим ранжируванням криється нігілістичне припущення, що все це лише зовнішні оцінювання; до того ж це нічого не говорить про справжню цінність речей. Висловлюючись соціологічно, це означає, що місце зразка заступає відома людина.

Мабуть, сьогодні усі хочуть стати Швайнштайгерами²² ?

Точно. Якщо не можеш стати Сократом, ставай Швайнштайгером. До речі, Леонардо да Вінчі — я цитую його в одному місці моїх нотаток — чудово висловився: «Хто не може стати тим, ким він хоче, той повинен воліти того, чого він може». З другої половини цього речення стартує модерний динамізм волі. Волій того, чого можеш. Тим самим ми вже тенденційно виходимо зі сфери прагнення до більш високого вміння. Заспокоює тільки те, що найдосконаліша людина-вмілець у всі часи дає вирішальні вказівки тим, хто нічого не вміє, як визволитись із пастки нещасливої свідомості, яка в них неминуче пробуджується через безпосереднє порівняння з такою людиною. Леонардо, мабуть, відчував, що поруч із ним може зростати тільки нещаслива свідомість.

А хіба не існує іншого прочитання висловлювання Леонардо, наприклад, що вертикальному напруженню має передувати самопізнання. Чи не буде сліпою самооптимізація без самопізнання?

Я також хотів би вказати на це. Я стверджую, що єдине, що може врятувати від запаморочливого виміру буття у вертикальному напруженні, є те, що, визнаючи його, не треба вдаватись до саморуйнівних форм порівняння. Людство й дотепер не відкрило більш сильного засобу, ніж пряме порівняння з більш успішними, щоб зробити когось нещасливим. Водночас усе життя є єдиною виставою для демонстрації відмінності між людьми, які роблять справи так, як вони можуть, та іншими, що роблять це краще. Треба знати, що порівняння є моральною пекельною машиною, яка спустошує людське життя. Водночас воно є неминучим. Треба знати, як зупинити шкідливі порівняння, щоб пробігти марафон життя саме з тією швидкістю, яка для мене тепер є можливою і правильною.

У традиційному філософському розумінні саме дух заслуговує на тренування. Але у культурі сьогодні поліпшення самого себе означає насамперед тілесне самовдосконалення.

Цілком так. Але тіло у цьому випадку є метафорою для позначення всього, отже, воно виходить за межі суто фізичного. Спортивне тіло і духовне тіло не можна мислити окремо одне від одного. Мозок є надзвичайно

²² Відомий німецький футболіст, на разі капітан збірної Німеччини. — Прим. перекладача.

активним марафонним органом, бо кожний, хто мислить, не може не сперечатися з висловлюваннями інших бігунів — і зовсім не обов'язково, щоб вони були конкурентами. Ось найбільша моральна таємниця: отрута порівняння водночас перетворюється на лікувальну дію, але як таке відбувається? Отруту можна застосовувати як протиотруту, якщо зрозуміти: ти можеш почати бігти тільки з того місця, на якому зараз перебуваєш, і не швидше, ніж дозволяє рівень твоєї тренувальної підготовки.

У спорті, наприклад, на наступній Олімпіаді, ми станемо, з одного боку, свідками натренованих тіл, а з іншого — також технічних і почасти маніпульованих тіл.

Це веде до пекла розрізнення між людьми, тобто до пекла рекордів, до пекла найвищих результатів, які можливо показати лише в обхід — через гібридизацію, бо на ваги покладено вже не людські можливості самовдосконалення. Але і в цій царині також треба дуже ретельно розглядати явища, людину не можна мислити без її аксесуарів. Ніцше запитав би на цьому місці: «Хто розповість нам історію трутизм, що викликають сп'яніння, або історію наркотиків?». Хіба не вся висока культура була також і історією засобів сп'яніння, допінгу?

Це центральна проблема сучасного спорту.

Спортивна етика не безпідставно відокремилась від поля загальної етики. З того часу вона стала майже поліцейською дисципліною.

Вона педагогічно виправдана у тому сенсі, щоб «бути прикладом».

Праформою антропотехніки є педагогіка. Педагоги намагаються зробити всемільців (*Alleskönnner*) з дітей, яких вважають поліморфними невмільцями (*Nichtskönnner*). Головною ідеєю софістської педагогіки є те, що людина все зможе, якщо забажає. Це мета класичної *Paideia*: життя спрямовується до повноти, життя само по собі є багатогранністю.

Аналогією цього прагнення до багатогранності у спорті, мабуть, є десятиборство?

Так, життя — це декатлон, загальне десятиборство. Великою інтуїцією софістів було те, що вони серйозно вважали, що кожна людина має властивості десятиборця або багатборця і через це має навчатися всебічно. Дивовижним ідеалом софістських програм виховання було те, що вони хотіли зробити з людини істоту, здатну протистояти всім найбільшим загрозам людського існування аж до найграничніших меж, тобто амеханії — *amechania*. З грецької це означає — безпорадності. Коли людина вже не має *techane*, тобто жодної хитрості, жодного трюку, жодного допоміжного засобу. *Amechania* — це стан, в якому людська істота попросту ніколи не повинна перебувати. Усе виховання — це подолання *amechania*.

Так у цьому розумінні Ви софіст?

Безперечно. Якщо софіст є прототипом вихователя і якщо сутність виховання полягає в тому, щоб запропонувати людині засоби допомоги, які врятують її від занурення до безмовності й безпорадності, тоді душею і тілом треба бути софістом.